

> Retouradres Postbus 20301 2500 EH Den Haag

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid
T.a.v. mevrouw dr. W. Vink
Waarnemend NCTV
Postbus 16950
2500 BZ Den Haag

Per E-mail: w.a.vink@minjenv.nl

Directie WODC

Koningskade 4
2596 AA Den Haag
Postbus 20301
2500 EH Den Haag
www.wodc.nl

Ons kenmerk

3522

*Bij beantwoording de datum en
ons kenmerk vermelden. Wilt u
slechts één zaak in uw brief
behandelen.*

Datum 11 november 2025

Onderwerp Aanbiednota bij het onderzoek "Anti-institutionalisme in Nederland"

Het Verweij-Jonker Instituut voerde, in samenwerking met Radar Advies en Textgain, in opdracht van het WODC, het onderzoek "Anti-institutionalisme in Nederland. Exploratieve overzichtsstudie van gedachtegoed, organisatie, voedingsbodems, risico's en bestaande handelingsperspectieven" uit. Het doel van het onderzoek was nadere informatie te verzamelen over anti-institutioneel gedachtegoed en de bijbehorende voedingsbodem, de organisatiegraad van anti-institutionele bewegingen, ontwikkelpaden tot anti-institutionele radicalisering en geweldsbereidheid en de daaruit voortkomende risico's voor de democratische rechtsorde. Het onderzoek beoogt daarnaast voor beleidsmakers, gemeenten, politie en handhavers van de openbare orde handelingsperspectieven aan te reiken, waarmee de individuele en maatschappelijke weerbaarheid tegen deze risico's kan worden vergroot (mogelijke benutting).

De bredere maatschappelijke relevantie van het onderzoek is het vinden van aanknopingspunten die beleidsmakers, gemeenten en uitvoerend professionals kunnen benutten ter preventie en repressie van gewelddadig anti-institutioneel extremisme, dat een potentiële bedreiging vormt voor de maatschappelijke stabiliteit en de democratische rechtsstaat.

In deze nota beschrijft het WODC hoofdpunten uit het onderzoek. Voor de volledige samenvatting wordt verwezen naar het bijgevoegde rapport.

Belangrijkste uitkomsten

Gedachtegoed

Centraal in het anti-institutionele gedachtegoed staat een 'kwaadaardige elite' die door het aanjagen van angst de bevolking tot gehoorzaamheid dwingt. Dit 'kwaadaardige elite' narratief blijkt wendbaar te zijn, aanpasbaar op de actualiteit en breed toepasbaar op inhoudelijk zeer diverse thema's, zoals klimaatverandering, coronamaatregelen en migratie. Binnen het anti-institutionele gedachtegoed worden deze thema's niet als op zichzelf staande maatschappelijke vraagstukken gezien, maar als onderdelen van een grotere, verborgen agenda. Hierbij is er ruimte voor complottheorieën.

Organisatie

Binnen het anti-institutionalisme worden diverse subculturen onderscheiden, zoals de soevereinen (die het legitieme gezag van de overheid betwisten), de conspirationalisten (waar complotdenken en spiritualiteit samengaan en er wordt gesuggereerd dat een kosmische strijd gaande is tussen goed en kwaad, waarbij een 'kwaadaardige elite' de mensheid wil onderdrukken) en de 'prepper community' (die zich voorbereiden op maatschappelijke ineenstorting door het aanleggen van voedsel-, water- of medicijnvoorraden en, in sommige gevallen, ook wapens). Deze subculturen delen op hoofdlijnen een anti-institutionele ideologie, maar van formeel georganiseerde groepen is nauwelijks sprake.

Anti-institutionele uitingen, incidenten en extremisme in Nederland zijn meestal terug te voeren op de soevereinenbeweging. Voor de soevereinen is dan ook, in tegenstelling tot de andere anti-institutionele subculturen, relatief veel onderzoek, bronmateriaal en kennis beschikbaar.

Binnen de soevereinen bestaan grote verschillen in de interpretatie van het gedachtegoed. Wel geldt als centrale overtuiging dat de Nederlandse overheid geen legitiem gezag heeft en dat bestaande wet- en regelgeving wordt betwist. Aanhangers nemen afstand van de overheid en instituties, maar verreweg de meeste blijven wel deel uitmaken van de samenleving. Een aanzienlijk kleinere groep weigert zich aan wetten en regels te houden en een zeer kleine minderheid is bereid geweld te plegen. Deze diversiteit aan overtuigingen en geweldsbereidheid, in combinatie met de fluiditeit en ongeorganiseerdheid van de beweging, maken dat het lastig kan zijn vast te stellen of iemand als soeverein kan worden aangemerkt.

De soevereinenbeweging is vooral online actief, via websites, Telegramgroepen en podcasts. Aanjagers delen via deze kanalen ideeën en strategieën. Sommige aanjagers hebben veel volgers en gebruiken hun kanalen als verdienmodel. Aanhangers opereren meestal individueel. Wel maken ze gebruik van vergelijkbare actiemethoden, bijvoorbeeld het schrijven van brieven aan de overheid of het opstellen van soevereiniteitsverklaringen waarin veelal verwezen wordt naar dezelfde "pseudo juridische bronnen".

In Nederland vallen momenteel twee subgroepen op: Common Law Nederland Earth/De Volksraad en het Inheemse Volk der Germanieten. De eerste beroept zich op natuurwetten die boven staatswetten staan en de tweede stelt af te stammen van de Germanen en beschouwt dit als rechtvaardiging om zich niet aan de huidige wet- en regelgeving te houden.

Voedingsbodem

Buitenlandse bewegingen zoals de Duitse Reichsbürger en Querdenker beweging en de Amerikaanse sovereign citizens vormen een inspiratiebron voor Nederlandse anti-institutionele activisten en extremisten. Van echte samenwerking is echter geen sprake. Het betreft vooral ideologische kruisbestuiving en inhoudelijke overlap op thema's als soevereiniteit en Common Law denken. Anti-institutionele gevoelens in Nederland worden vooral bepaald door lokale grieven en niet door directe buitenlandse invloed.

Ook tussen anti-institutioneel en rechtsextremistisch gedachtegoed vinden kruisbestuivingen plaats. De bewegingen vinden elkaar op een gedeeld wantrouwen in overheid en democratische instituties.

Directie WODC

Koningskade 4
2596 AA Den Haag
Postbus 20301
2500 EH Den Haag
www.wodc.nl

Ons kenmerk

3522

Bij beantwoording de datum en ons kenmerk vermelden. Wilt u slechts één zaak in uw brief behandelen.

Achtergrondkenmerken

Aanhangers van anti-institutioneel gedachtegoed zijn vaak mannen van middelbare leeftijd of ouder met negatieve persoonlijke ervaringen, zoals baanverlies, scheiding en gezondheidsproblemen, vaak in combinatie met negatieve ervaringen met instituties. Ze wonen veelal in niet-stedelijke gebieden, waar gevoelens van maatschappelijk onbehagen en anti-Randstedelijke sentimenten en verzet tegen beleid (bijvoorbeeld stikstofmaatregelen) sterker aanwezig zijn. De aanhangers verschillen sterk in opleiding, werk en inkomen. De motieven voor een anti-institutionele houding variëren met de sociaaleconomische situatie van personen, maar hebben als overeenkomst dat ze zich vastgelopen voelen in het systeem. Lager opgeleiden ondervonden vaak uitsluiting of financiële problemen, terwijl hoger opgeleiden en ondernemers te maken hadden met persoonlijke of zakelijke tegenslagen waarvoor ze de overheid of andere instituties verantwoordelijk houden. In tegenstelling tot links-, rechts- of religieuze radicalisering zijn het eerder persoonlijke frustraties of wantrouwen dan ideologische overtuigingen die leiden tot een anti-institutionele houding. Het wantrouwen en/of complotdenken van aanhangers van anti-institutioneel gedachtegoed kan tot extremistisch geweld leiden. Dit komt echter zelden voor.

Ontwikkelpaden naar radicalisering

Anti-institutioneel gedachtegoed kan aantrekkelijk worden na het meemaken van ingrijpende levensgebeurtenissen of voor mensen die problemen hebben met bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen. Het aansluiten bij een anti-institutionele groep of community biedt mogelijkheden om hiermee om te gaan, het te duiden en een levensdoel te vinden. Er zijn ook aanhangers die uit opportunistische handelen en anti-institutioneel gedachtegoed zien als een mogelijke oplossing voor persoonlijke problemen, bijvoorbeeld een rechtvaardiging om overheidsboetes niet te betalen.

Aanhangers van anti-institutioneel gedachtegoed maken meestal geen deel uit van gewelddadige netwerken. Hierin verschillen ze van jihadisten of rechtsextremisten.

Signalen van anti-institutionele radicalisering kunnen binnen komen via het onderwijs, wijkteams of politie. Hiernaast kunnen, meer dan bij jihadisme of rechts-extremisme, uitingen van anti-institutioneel extremisme worden gesignaleerd door partijen als de Belastingdienst, CJIB, deurwaarders, leerplichtambtenaren of gemeentelijke belastingafdelingen. Het opsporen en duiden van risicosignalen kan dus veel vaker beginnen buiten de klassieke veiligheidspartners om. Dit vraagt om een samenwerking in de keten waarbij ook partners worden betrokken die niet gewend zijn om radicalisering te signaleren.

Risico's voor de democratische rechtsorde

Het aanhangen van anti-institutionele overtuigingen is in Nederland niet verboden en komt veelal voort uit oprechte zorgen en grieven tegenover overheid en instituties. De overgrote meerderheid van de personen met anti-institutionele overtuigingen is niet geweldsbereid of anderszins extremistisch en lang niet alle anti-institutionele groepen vormen een risico voor de samenleving of rechtsorde. Bij een kleine minderheid bestaat er echter geweldsbereidheid. Deze minderheid kan als extremistisch worden bestempeld.

Directie WODC

Koningskade 4
2596 AA Den Haag
Postbus 20301
2500 EH Den Haag
www.wodc.nl

Ons kenmerk 3522

Bij beantwoording de datum en ons kenmerk vermelden. Wilt u slechts één zaak in uw brief behandelen.

Het rapport benoemt kinderen van ouders met anti-institutioneel gedachtegoed als een onderbelichte groep. De onderzoekers onderkennen risico's voor hun ontwikkeling die op lange termijn kunnen doorwerken op de maatschappij.

Mogelijke benutting uitkomsten onderzoek

Handelingsperspectieven ter voorkoming en bestrijding van anti-institutioneel (gewelddadig) extremisme

In het rapport worden acht factoren onderscheiden die anti-institutionele extremisten weerhouden van het plegen van (gewelddadige) extremistische en/of terroristische activiteiten. Zeven hiervan zijn te kenschetsen als kenmerken van een anti-institutionele houding of beweging, zoals ideologie en organisatiegraad. Professionals kunnen hier geen invloed op uitoefenen. Voor de factor 'gevoeligheid voor een luisterend oor en een empathische en op hulp gerichte aanpak' bestaan echter wel handelingsperspectieven.

Voor ambtenaren/beleidsmakers en uitvoerend professionals is het belangrijk om kennis te nemen van de factoren die het risico op mogelijke geweldsbereidheid van personen met anti-institutionele overtuigingen kunnen vergroten. Te denken valt aan eerdere ervaringen met geweld als slachtoffer of dader en wanhoop en/of gevoelens van uitzichtloosheid door grote persoonlijke problemen in combinatie met frustraties in eerdere contacten met overheid en instituties. Extra risico's gelden voor personen die getraind zijn in het gebruik van geweld, zoals beroepsmilitairen of politieagenten. Een klein deel hiervan is bereid en in staat geweld te gebruiken.

De preventie van radicalisering van personen met een anti-institutionele houding vraagt om een aanpak die zich niet beperkt tot veiligheid, maar die ook sociaal en zorggericht is. Inzicht in de persoonlijke achtergrond, de motieven en voedingsbodems en de fase van radicalisering is wenselijk om effectief in te spelen op de persoonlijke behoeften en risico's. De onderzoekers formuleren hiertoe aandachtspunten en veertien kansrijke handelingsperspectieven. Centraal hierin staan een constructieve, empathische én begrenzende omgang met mensen met anti-institutionele overtuigingen met oog voor onderliggende ongenoegens of problematieken. Daarnaast bieden de handelingsperspectieven handvatten ter versterking van de maatschappelijke en institutionele weerbaarheid tegen anti-institutioneel extremisme.

Suggesties voor vervolgonderzoek

Niet alle onderzoeksvragen konden om uiteenlopende redenen uitputtend worden beantwoord. De focus in het rapport ligt vooral op de soevereinenbeweging waarover door onderzoek en ervaringen bij overheden en andere instituties relatief veel bekend is. Met het oog op de na het onderzoek overgebleven kennisleemten adviseren de onderzoekers in vervolgonderzoek aandacht te besteden aan:

1. verdiepende interviews onder personen die actief zijn in anti-institutionele bewegingen om onderzoeksbevindingen nader te toetsen, te verdiepen en te nuanceren en meer inzicht te verkrijgen in offline manifestaties van anti-institutioneel gedachtegoed;
2. andere anti-institutionele subculturen dan de soevereinen, bijvoorbeeld de 'prepper community';

Directie WODC

Koningskade 4
2596 AA Den Haag
Postbus 20301
2500 EH Den Haag
www.wodc.nl

Ons kenmerk

3522

Bij beantwoording de datum en ons kenmerk vermelden. Wilt u slechts één zaak in uw brief behandelen.

3. een uitgebreidere sociale media analyse dan in het nu uitgevoerde onderzoek, om beter zicht te krijgen op de (sub)narratieven binnen het anti-institutionalisme;
4. de motieven en triggers van radicalisering op latere leeftijd;
5. inzichten die zijn opgedaan in onderzoek naar sekten, fundamentalistisch-religieuze groepen, spirituele netwerken en complotmilieus die qua ideologische, sociologische en psychologische karakteristieken overeenkomsten vertonen met anti-institutionele bewegingen.

Directie WODC

Koningskade 4
2596 AA Den Haag
Postbus 20301
2500 EH Den Haag
www.wodc.nl

Ons kenmerk

3522

Bij beantwoording de datum en ons kenmerk vermelden. Wilt u slechts één zaak in uw brief behandelen.

Belang voor de maatschappij

Zoals aangegeven levert het rapport aandachtspunten en veertien handelingsperspectieven op voor beleidsmakers, gemeenten en uitvoerend professionals met aangrijpingspunten voor een constructieve omgang met personen met anti-institutionele overtuigingen. De bijdrage van dit onderzoek aan het maatschappelijk belang is daarmee gelegen in de handvatten ter versterking van de maatschappelijke en institutionele weerbaarheid tegen anti-institutioneel extremisme, en daarmee het verminderen van de mogelijke gevolgen voor de samenleving.

Methoden

In het onderzoek zijn de volgende methoden toegepast: deskresearch (bestudering van wetenschappelijke en niet-wetenschappelijke publicaties om de bestaande kennis in kaart te brengen, gerechtelijke uitspraken tegen anti-institutionele extremisten), een beperkte sociale media analyse (inzicht in het anti-institutionele discours en de subnarratieven), zestien interviews met academici en experts uit het zorg-, sociaal- en veiligheidsdomein en een validatiesessie met academici en experts uit het veld met als doel het duiden van en reflecteren op de onderzoeksresultaten en het doorspreken van haalbare handelingsperspectieven voor het tegengaan van anti-institutioneel extremisme.

Openbaarmaking

Het WODC publiceert de onderzoeksrapporten uiterlijk zes weken nadat zij door de directeur WODC zijn geaccepteerd. Zoals is besproken met de Nationaal Coördinator Terrorismedebestrijding en Veiligheid zal het WODC het rapport op 26 november 2025 openbaar maken. Indien later blijkt dat een ander moment van openbaarmaking vanwege zwaarwegende overwegingen opportuun blijkt, dan kan daartoe een gemotiveerd verzoek bij het WODC worden ingediend.

Onderzoekers en begeleidingscommissie

Het onderzoek is uitgevoerd door onderzoekers van het Verwey-Jonker Instituut, RadarAdvies en Textgain.

Voor het onderzoek is een begeleidingscommissie gevormd. Deze bestond uit voorzitter prof. dr. K. van den Bos (Universiteit Utrecht) en de leden mr. dr. L.O. de Boer (Rijksuniversiteit Groningen), een medewerker van NCTV, per januari 2025 vervangen door een andere medewerker van NCTV, dr. I.W.J van der Vegt (Universiteit Utrecht) en dr. H.C.J. van der Veen (WODC).

Bestaat er behoefte aan verdere toelichting op het rapport, de conclusies of de mogelijkheden voor de benutting, dan kan contact worden opgenomen met de

projectbegeleider/onderzoeker van het WODC van dit onderzoek. Te bereiken via
informatiedesk@wodc.nl.

Met vriendelijke groet,
Prof. dr. I. Giesen
Directeur WODC

Directie WODC

Koningskade 4
2596 AA Den Haag
Postbus 20301
2500 EH Den Haag
www.wodc.nl

Ons kenmerk

3522

*Bij beantwoording de datum en
ons kenmerk vermelden. Wilt u
slechts één zaak in uw brief
behandelen.*